

**FEMİNİST
İKTİSAT**'IN
BAKIŞI
Postmodernistmi?

EFİL YAYINEVİ

**FEMİNİST
İKTİSAT**'IN
BAKIŞI
Postmodernistmi?

Ufuk Serdaroğlu

FEMİNİST İKTİSAT'IN BAKIŞI POSTMODERNİST Mİ?

Genel Yayın Nu.: 54

ISBN: 978-605-4334-15-5

2. Basım, Nisan 2010

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.©2010
Efil©2010

Bu kitabın tüm hakları saklıdır.
Herhangi bir şekil ya da yöntemle çoğaltılamaz.

Sertifika Nu.: 12131

Sayfa Tasarımı: Türkan Sarı
Kapak Tasarımı: Meryem Kocabay
Baskı ve Cilt: Başak Matbaa

EFİL YAYINEVİ

EFLATUN Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şti.

Ahmet Rasim Sokak 18/2 Çankaya/Ankara, Türkiye

Tel : (+90) 312 442 52 10

GSM : (+90) 541 232 00 96

Faks : (+90) 312 442 52 12

www.efilyayinevi.com

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Feminist İktisadın esamesinin pek okunmadığı ve “o da ne? İktisadın feministi olur muymuş?” çığlıklarının özellikle üniversitelerde, koridorlarda, bölüm toplantılarında yankılandığı günlerin üzerinden epeyce zaman geçmiş. Elinizdeki kitabın ikinci baskısı yapıldığına göre, geçen zaman feministlerin yüzünü güldürdü diyebiliriz. Artık, feminizm de, Feminist İktisat da daha görünür akademiada.

Biz akademisyen kadınlar için feminizmin bize açtığı keşif yolunda ilerlerken en çarpıcı deneyimi, ders verirken, özellikle Neoklasik analizi anlatırken yaşadığımızı düşünüyorum. Eminim, bu kitabın yazarı sevgili Ufuk da aynı şeyleri yaşadı. Firmanın ilişkisel-olmayan, kişisel-olmayan, önceden var olan, kar maksimizasyonunu amaçlayan bir birim olması ve piyasa mantığının değiştirilemez mekanik gerçekliği, ilk başlarda ders anlatırken yabancılaşmama yol açıyordu. Daha sonra, Adam Smith’in “görünmez eli”nin, rasyonalite ve objektivite varsayımlarının aslında kendimi nasıl algıladığıma ilişkin görüşlerime bir başkaldırı olduğunu fark ettim; çünkü anaakım İktisadın eril toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı, beni, kadın bakış açısını, kadın deneyimlerini dışarıda bırakıyordu; biz kadınlar rasyonel değil, duygusalдық, öznelidik.

Özellikle, çalışma ekonomisi alanında yaptığım çalışmalar, kadın işi/erkek işi şeklindeki cinsiyetçi tabakalaşmanın inatla varlığını sürdürüyor olması kafamdaki sorgulamayı şiddetlendirdi: kadın bireyin beşeri sermaye donanımı düşük olduğu için, verimliliği düşüktü ve o yüzden görece daha düşük ücret alıyordu; ayrıca iş hayatını evdeki sorumlulukları nedeniyle kesintiye uğrattıyordu. Oysa sorun Neo-klasik Beşeri Sermaye teorisinin görünmez kıldığı kadın emeğinin özgünlüğü ile, özellikle bakım emeğiyle, İktisat-dışı olarak damgalanan kullanım değeri, sevgi, digergamlık, algılar, cinsiyetçi iş bölümüyle ilgiliydi.

J. Nelson, bir makalesinde, feminist İktisadın, anaakım İktisadi sadece kapsamı, metodolojisi yüzünden ve/veya çok objektif oldukları için eleştirmedeğini tam tersine objektiviteyi

kriter olarak aldığı ve tüm objektiflik iddialarına karşın aslında objektif olmadığı için eleştirdiğini ifade eder. Zira, bu kitapta da vurgulandığı gibi, anaakım iktisat, pozitivist bilim anlayışı ile erkek egemen cinsiyetçi ideolojinin kesişiminde yer alır; rasyonalite, objektiflik varsayımları ve niceliksel araştırma yönteminin egemenliği, aslında pozitivist bilim anlayışının bir yansımasıdır: hayatı ve ekonomiyi rasyonel/duygusal, teknoloji/doğa gibi hiyerarşik olarak düzenlenmiş ikilikler şeklinde kurgulayarak, hayatı ve ekonomiyi "tarafsız" bir şekilde analiz edeceğini iddia eder. Oysa, hiçbirimiz "mantar adam"lar değiliz. Feminizm ve özel olarak Feminist İktisadın başkaldırısı, hayatı ve ekonomiyi daha iyi anlamamızı sağlıyor.

Bu kitapta, iktisadın sınırlarından nasıl kurtulabileceği anlatılıyor. İlk bölümde modernist bilim anlayışının tanıtımı ve eleştirisi var. Modernist bilim anlayışının eleştirisi o kadar önemli ki, bu sadece felsefi ve entelektüel bir çaba olarak yorumlanmamalı. Şöyle ki, modernist anlayışın uzantıları, son derece hayatın, günlük pratiğin içerisinde, hem özel hem kamusal alanda hep karşı karşıyayız: akademisyenler olarak biz hala "objektif" kriterlere göre yardımcı doçentliğe, doçentliğe vb. başvuruyoruz, hangi makale kaç puan, hangi dergi ya da yayınevinde yayınlanırsa o makale "bilimsel" olur gibi akıl almaz süreçlerin içinde boğuşuyoruz; akademik çalışmanın öznel, kişisel, ilişkisel ve tarihsel/toplumsal olduğu bilinçli olarak görmezden geliniyor; kadın sorunları ya da Feminist İktisatla ilgili çalışmaları, ya da sadece sosyolojik araştırmaları, derinlemesine mülakat yöntemini, sözlü tarih çalışması tercih edenleri "objektif" değil diye dışlıyorlar; çünkü bu metodoloji ve kavramlar eril değil, tamamen dişi.

Elinizdeki kitapta, Feminist İktisadın derdinin ne olduğu çok ayrıntılı biçimde irdelendikten sonra feminizmle postmodernizmin buluşma olanakları tartışılıyor. Bu haliyle kitap, hem zengin bir başvuru kaynağı olma özelliğini koruyor hem de feminizm içi tartışmalara da zenginlik katıyor. Öğrencilerin, genç meslektaşlarımızın ve bağımsız araştırmacıların hatta sadece meraklıların ilgisini fazlasıyla hak eden bir kitap.

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Önsöz	v
Giriş ya da Önsöz Yerine (Bir Arayışın Öyküsü)	1

BÖLÜM I • FARKLI BİLME BİÇİMLERİNE AÇILIM: POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM	11
---	-----------

I.1. Postmodernizm (ya da Aydınlanmanın Sınırlarının Ortaya Çıkışı)	11
I.1.1. Modernizm (ya da Aydınlanma Projesi)	12
I.1.1.1. Descartes'çı Felsefe	12
I.1.1.2. Pozitivist Felsefe ve Yöntem	13
I.1.2. Anti-pozitivist Felsefede Köşe Taşları (ya da Postmoderne Geçiş)	15
I.1.3. Postmodernizm: Moderniteden Kopuş (ya da Postmoderniteye Geçişin Felsefesi)	21
I.1.3.1. Jean-François Lyotard	22
I.1.3.2. Jean Baudrillard	25
I.1.3.3. Frederic Jameson	26
I.1.3.4. Jacques Derrida – Yapıbozumculuk	28

I.2. Feminist Epistemoloji (ya da 'Erkek Egemen İdeoloji' Özeline Modernist 'Bilim'in Sorgulanış Süreci).....	31
I.2.1. Feminist Yöntem (ya da Sınırlandırmaya Direniş).....	34
I.3. Modernist 'Bilim'in Sınırlandırmalarına Başkaldırı (ya da Feminizm-Postmodernizm Buluşması): Postmodern Feminizm	39

BÖLÜM II ● İKTİSATTA POSTMODERNİST ESİNTİLER.....43

II.1. Gordion'un Düğümünün İnşası (ya da Neoklasik İktisat); Düğüm Parçalanıyor (ya da İktisatta Postmodernist Esintiler)	43
II.1.1. İktisat 'Bilim'inin Sorgulanışı (ya da Anti-pozitivist Düşüncenin İktisattaki Uzanımları)	45
II.1.2. İktisatta Postmodernist Esintiler (ya da Hegemonyaya Başkaldırının Öyküsü).....	53
II.1.2.1. Söylem ya da Retorik Olarak İktisat	58

BÖLÜM III ● İKTİSATTA KADIN BAKIŞ AÇISI: FEMİNİST İKTİSAT.....73

III.1. Feminist İktisat (ya da İktisatta 'Yaşayan' İnsanları Arayışın Öyküsü)	73
III.1.1. Feminist İktisadın Yol Haritası (ya da İktisat -Toplumsal Cinsiyet- Bilimin Kesişim Noktalarının Keşfi Sürecine İlişkin Hikayeler).....	75
III.1.2. Sonu Aynı Biten Farklı Hikayeler (Cinsiyetçi İktisada Başkaldırıda Arayışlar).....	83
III.1.2.1. Olumlu Ayrımcılık.....	83
III.1.2.2. Feminist Deneycilik	85
III.1.2.3. Feminist Fark(lılık)lar	86

III.1.2.4. Feminist Postmodernizm	87
III.1.2.5. Feminist Yapısallaştırmaçılık.....	88
III.1.3. İktisadın (Eril) Toplumsal Cinsiyetinin Sacayakları: Yöntemi, Kapsamı, Modeli ve Eğitimi (ya da Feminist İktisadın Eleştiri Paradigmalarının Dayanakları)	91
III.1.3.1. İktisadın Yöntemi (ya da Kartezyen Ülkünün Hayat Bulması).....	92
III.1.3.2. İktisadın Konusu (ve Marjlara Başkaldırının Sesi: "Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir")	96
III.1.3.3. İktisatta Modelleştirme (ya da Mantar 'Adam'ların Hikayesi).....	102
III.1.3.4. İktisat Eğitimi (ya da Tabldot Yemeğinin Sunuluşu); ve Seçenek (Alakart Menüden Mutfakta Seçim).....	108

BÖLÜM IV ● SONUÇ YA DA SONSÖZ YERİNE (FEMİNİST İKTİSADIN BAKIŞI POSTMODERNİST Mİ?)	113
--	-----

KAYNAKÇA	119
İNGİLİZCE - TÜRKÇE KAVRAM DİZİNİ	129

GİRİŞ YA DA ÖNSÖZ YERİNE (BİR ARAYIŞIN ÖYKÜSÜ)

Bu kitap, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat yaklaşımı arayışı sürecinin ürünüdür. Bu arayış süreci ise, iktisat disiplini çerçevesinde ekonomi üzerinde çalıştığını düşünen bir kadın akademisyenin, 'akademisyen-iktisatçı (bilimci)' olarak ajandasında yer vermesi ' gereken' konular ve bunlar üzerinde çalışırken; çalışmalarını sunarken kullanması 'beklenen' yöntemin, söylemin, bir 'kadın' olarak kendi deneyimlerini ve ekonomiye ilişkin kendi algılarını yansıtmaya imkan vermeyen toplumsal cinsiyetçi sınırlar içerdiğini farketmesi ve bu sınırları sorunsallaştırmasıyla başlamıştır.

Kadın ve iktisatçı kimliklerini birbirinden ayırıştıran, kompartmanlaştıran sınırları aşarak, kadın bakış açısını da içerebilecek bir iktisat yaklaşımı arayışı çabalarında yalnız olmadığını farketmenin; farklı mekanlarda farklı uluslardan pek çok kadın iktisatçının, iktisadın toplumsal cinsiyetçi sınırlarını benzer kaygılarla büyüteç altına aldıklarını, sorunsallaştırdıklarını ve bu bağlamdaki tartışmalarıyla feminist iktisat yazını oluşturduklarını öğrenmenin verdiği coşku ve motivasyonun yarattığı bilgileri paylaşma arzusunun ürünüdür bu kitap.

Bu nedenle de, iktisatta kadın bakış açısını da içerecek bir yaklaşım arayışı sürecindeki çabaların ürünlerini serimleyerek 'feminist iktisat' literatürünün, bir başka deyişle, iktisatta feminist bakışlarla yapılan irdeleme, analiz ve alternatif önerilerinin -temel argümanlarıyla da olsa- tanıtılması, betimlenmesi hedeflenmektedir bu çalışmada.

'Niçin feminist iktisat?' sorusunun yanıtı, aynı zamanda, iktisatta kadın bakış açısını da içerecek bir yaklaşım arandığında, bu arayışın cevabının niçin mevcut ve özellikle egemen (anaakım; mainstream) iktisadın içersinde bulunmadığı sorusunun da cevabı olacaktır. Açıktır ki, iktisatta kadın bakış açısını da içerecek bir yaklaşım arayışı sürecinden söz edilmesi, aynı zamanda, 'iktisat yazınındaki mevcut yaklaşımların böyle bir içerime olanak vermediği' şeklindeki bir iddiayı da platforma getirmektedir. Bu iddia, pek çok iktisatçı tarafından 'anlamsız' ve 'gerçek dışı' bulunabilir. Nitekim, iktisatta kadın bakış açısının içerilmemesinin rahatsızlıkları dillendirildiğinde ise -ki, bu tür bir dillendirmenin özneleri genellikle kadın iktisatçılar, akademisyenler olmaktadır: bunda da şaşılacak bir şey yoktur, zira mevcut iktisat anlayışlarının toplumsal cinsiyetçi temelleri nedeniyle dünyalarını kompartmanlaştırarak yaşamak ve ifade etmek zorunda kalanlar kadınlardır,- karşı çıkışlar iktisatta kadınlı ilişkili konu ya da araştırmaların örneklenmesi çabalarına; ya da 'kadın iktisadı', 'kadın bilimi' biçiminde bir ayırımın anlamsızlığını -sanki eleştirilerini dillendirme cesaretini gösteren bu kadın iktisatçıların ve/veya feminist iktisadın böyle bir hedefi varmış gibi- kanıtlama çabasındaki tartışmalara dönüşmektedir.

Oysa, gerek söz konusu kaygılardan yola çıkan kadın iktisatçıların gerekse bu eleştirilerin dillendirildiği, bu eleştirilene hedef olan iktisat yaklaşımlarının paradigmal dayanaklarının nedensellik bazında irdelendiği; alternatif arayışları çerçevesinde önerilerin geliştirdiği bir platformu imleyen feminist iktisadın odaklandığı noktalar ve amacı, yukarıda örneklenen karşı çıkışların temellendirildiği algılardan çok daha farklı içerimlere sahiptir.

Öncelikle amaç, 'ekonomide kadın'ı değil, 'kadın bakış açısını da içerecek bir biçimde' 'ekonomi'yi incelemektir. Şöyle ki, iktisat yazınındaki mevcut yaklaşımlar ve özellikle de egemenliğini 'anaakım' nitelemesiyle ilan etmiş olan, bu bağlamda da iktisat disiplininin adeta sınırlarını tanımlayan neoklasik iktisat, eril toplumsal cinsiyetçi bir bakışla kadını ve kadın deneyimlerini disiplinin sınırları, marjları dışına itmektedir. İşte feminist

İktisadın hedefi, bu sınırların ardındaki ideolojiyi (yapısızlaştırarak) açığa çıkarmak ve iktisadı bu sınırlarından kurtararak marj dışındakiler-marj içindikiler ayrımını anlamsız kılmaktır.

Nitekim, feminist iktisatçılar gerek mevcut (özellikle neoklasik) iktisat yaklaşım(lar)ına yönelik eleştirilerini, gerekse feminist iktisadın ne olduğuna ve neyi amaçladığına ilişkin görüşlerini dillendirirken, bunu açıkça ifade etmektedirler. Bir kadın iktisatçı-akademisyen olarak sözü edilen arayış sürecinde ve feminist iktisat yazınında, adından sıkça söz ettiren iktisat profesörü Michèle Pujol'un kendi hikayesini aktarımı da, iktisat disiplininin (özellikle neoklasik iktisadın) eril yanlılığını eleştiren ve bu eleştirinin kaynağını işaret eden örneklerden birisidir:

"Neoklasik iktisat 1890'lardaki başlangıcından bu yana, diğer alternatif yaklaşımları hegemonyacı gücü ile dışlayarak, egemen paradigma haline geldi. Ve disiplini tanımlar bir biçimde, iktisadın yöntemine, konusuna, modelleştirme anlayışına ve hatta eğitimine damgasını vurdu.

25 yıldır iktisat üzerinde çalışıyorum. İktisatla ilgilenmeye, büyük bir coşku ile Paris'te lisans öğrencisi olarak başladım. Lisans eğitimim süresince adeta iktisatla özdeşleştirilerek sunulan neoklasik paradigmanın, sonderececazip modellerine karşın, sorularına cevap vermekte aciz kaldığını farketmem için uzun zaman geçmesi gerekmedi. Ama, diğer sorularımın (sorgulamalarımın) ortaya çıkışı ve yanıtlarını arayış sürecine geçişim ise lisansüstü çalışmalarımın birlikte başladı.

Bualanda çalışan bir kadın olarak, benim gerçeklerime, disiplinin sınırları içersinde yer verilmediğinin farkına varmaya başladım. İktisattakadının konumuna ilişkin konulara hiç değinilmiyor; değinildiğinde ise onları önemsizleştiren (ve hattaküçümseyen) bir eda ile dillendiriliyordu. Bu ise neoklasik paradigmanın kadına bakışını Viktoryan ideolojiye dayandırmasından kaynaklanıyordu" (Pujol, 1995, 17).

Feminist iktisatçıların eleştirisi oklarını neoklasik iktisada odaklamalarının nedeni, bu yaklaşımın iktisat disipliniinde egemen görüş haline gelmesi ve diğer yaklaşımları ikincilleştirerek, disiplinin marjları dışına itmesidir. Kadın bakışı ve dolayısıyla feminizm öncelikle egemenlik ilişkilerine bir başkaldırıdır. Zira egemenlik, patriyarkal bir anlayışı imlemektedir. Feminist iktisadın, neoklasik iktisad oklarının yöneleceği hedef tahtasına oturtmasının ardındaki neden, öncelikle neoklasik iktisat yaklaşımının egemenliğine payandalık eden bu patriyarkal anlayış(lar)ın kurguladığı sınırları deşifre etmeyi ve kırmayı amaçlamasıdır. Neoklasik iktisatçılar ise, feminist iktisatçıların neoklasik iktisadın disipline egemenliğinin ardında, patriyarkal ve toplumsal cinsiyetçi ideolojilerin yattığı şekildeki argümanlarına, yine neoklasik iktisadın piyasa temelli anlayışları çerçevesinde karşı çıkmaktadırlar.

Neoklasik iktisatçıların, "iktisatta da, tüm diğer alanlarda olduğu gibi, farklı yaklaşımların 'fikir piyasası'nda ortaya konulduğu ve eşit koşullarda yarıştıkları (rekabet ettikleri); 'iyi', 'doğru', 'başarılı', 'üstün' olanların piyasada varlıklarını devam ettirdikleri" şeklindeki karşı savlarını ise, Strassmann, yine neoklasik iktisatçıların bu savlarını kurguladıkları neoklasik iktisadın piyasa tanımlarından hareketle, "ya piyasa aksak rekabet özelliklerini taşıyorsa" diyerek geçersizleştirmektedir. Zira bu durumda piyasaya giriş-çıkış serbestisinden söz etmek mümkün olmayacak, bazı yaklaşımlar için giriş engelleri konulacaktır. Ve bu engeller, sınırlar yine patriyarkal anlayışlarla inşa edilecektir (Strassmann, 1953, 56-57).

İşte bu nedenle feminist iktisat, mevcut iktisadi yaklaşımların ve özellikle egemen konumdaki neoklasik iktisadın ardındaki patriyarkal dayanakların ortaya çıkarılmasını; bir başka ifadeyle bu yaklaşımlarda saklı erkek egemen anlayışların yapısızlaştırılarak, maskelerinin düşürülmesini hedeflemektedir. Ve feminist iktisatçılar, egemen (neoklasik) yaklaşımın, iktisadi (yöntem, kapsam, model ve hatta eğitimiyle) tanımlayan be-timlemelerin sınırlarının ortaya konulması halinde, bu sınırları belirleyen ideolojinin temellendirdiği egemenlik ilişkilerinin de

nedensellik bazında açığa çıkarılabileceği; böylece de söz konusu sınırların kırılabileceği görüşünden hareketle, neoklasik iktisat üzerine odaklanmaktadırlar. Bu nedenle de, feminist iktisadın hareket noktasını, yerleşik iktisadın köklü bir eleştirisinin yapılması oluşturmaktadır. Bu eleştiriler de genelde modernist bilim anlayışına, özelde de yerleşik iktisadın ideolojisini temellendirdiği iddia edilen cinsiyetçi, sınıfsal, ırkçı ve emperyalist bakışlara odaklanmaktadır. Feminist iktisatçılar, mevcut iktisadi yaklaşımları eleştirirken, bu eleştirilerini de analizleri ile gerekçelendirmektedirler.

Bu bağlamda, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat anlayışını arayış sürecindeki çabaların ürünü olarak ortaya çıkan feminist iktisat, iktisat yazınında yer alan mevcut yaklaşımların (ve özellikle egemen konumdaki neoklasik iktisat yaklaşımının), eril bir toplumsal cinsiyetçi anlayışla yapılandırıldıklarını serimlerken, bu yapılandırmada belirleyici rol oynayan arkaplanını da ortaya çıkarmaktadır.

Feminist iktisatçılar, iktisadın toplumsal cinsiyetinin, iktisat disiplininde (özellikle anaakım iktisatta) genel kabul gören ve belirli bir erilik imajıyla yapılaştırılan 'bilim' anlayışından kaynaklandığını iddia etmektedirler. Feminist iktisatçıların bu iddiası, 'iktisadi bilgi'nin kavramsal temellerinin (benimsediği bilim anlayışının) toplumsal cinsiyetçi bir yanlılığı yansıttığı ve yeniden ürettiği şeklindeki tespitlerine dayanmaktadır. Bu tespit, toplumsal cinsiyet kategorilerinin toplumsal yapılanması, bilimin toplumsal yapılanması ve akademik disiplinlerin toplumsal yapılanması arasındaki ilişkilerin, iktisat özelinde açığa çıkarılması çabalarının sonucunda dillendirilmiştir. Bu bağlamda feminist iktisat, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat yaklaşımı arayışı sürecindeki 'bilim-toplumsal cinsiyet ve iktisadın kesişim noktalarının keşfi çabalarının ürünü' olarak da tanıtılmaktadır.

Feminist iktisatçılar, söz konusu kesişim noktalarının keşfi-ne ilişkin çabalarında da, öncelikle toplumsal cinsiyete ilişkin kültürel kavramlar ve değerler ile 'çağdaş' olarak nitelenen anaakım iktisadın tanımlayıcı özellikleri arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması; bunun için de toplumsal cinsiyet ile 'bilim'in

toplumsal ölküleri arasındaki bağlantının ortaya konulması; bir başka deyişle, 'toplumsal cinsiyet'in nasıl bir bilişsel düzenleyici olarak çalıştığı, bilişsel anlayışımızı nasıl biçimlendirdiğini sergilenmesi gereğini vurgulamaktadırlar. Bu görüşten yola çıkan feminist iktisatçılar, iktisatta genel kabul gören 'bilim' anlayışını yapılandıran erillik imajının dayanakları açığa çıkarılmadan, 'iktisadın kapılarını (diğer farklı bakışların yanı sıra) kadın deneyimlerine ve kadın bakış açısına niçin ve nasıl kapandığı' sorusuna verilecek yanıt(lar)ın yüzeysel kalacağını ifade etmektedirler. Bu nedenle de, iktisadın gizli, sembolik ve yapısal içeriğini -ardındaki toplumsal anlamları- açığa çıkarabilmek için önce, iktisatta genel kabul gören 'bilim' anlayışını, sonra da iktisat disiplinine egemen anlayış(lar) temelinde, iktisadın yöntem(bilim)ini, kapsamını, konusunu, model(ler)indeki insan davranışlarına ilişkin varsayımlarını (homoeconomicus'u), bir 'metin' gibi ele alarak (bir bakıma yapı-bozum tekniğiyle) irdelemektedirler. Bu yapısızlaştırma ise, iktisadı biçimlendiren modernist felsefenin (Kartezyen anlayışın) ikiciliklerini deşifre etmektedir.

Şöyle ki, feminist iktisatçılar, bu yapısızlaştırma işlemi sonucunda, toplumsal cinsiyet ile bazı özelliklerin nasıl metaforik olarak ilişkilendirildiğini; ardından da erillik ve dişillığe ilişkin söz konusu metaforik yakıştırmalar temelinde nasıl ve hangi nedenlerle erilliğin üstün, dişilliğin değersiz (ikincil) kılındığını; eril olarak algılanan özellikler ve yöntem(ler)le sınırları belirlenen 'bilgi' ve 'bilim' tanımlarıyla nasıl ve ne tür gerekçelendirmelerle kadınların 'bilen özne' olmaktan çıkarıldığını, bir başka deyişle (Aydınlanma sonrası hakimiyetini artıran) modernist bilim anlayışının eril yanlılığının dayanaklarını açığa çıkarmaktadırlar. Söz konusu 'bilim'-epistemoloji (bilimsel pozitivizm) anlayışının iktisatta egemenliği sonucunda da, bilimin toplumsal yapılandırılışı ile toplumsal cinsiyetin toplumsal yapılandırılışı arasındaki ilişki iktisat disiplinine de taşınarak, iktisadın toplumsal cinsiyetini de belirlemekte; iktisat disiplini kadın deneyimlerine, dişil bulunan söylem biçimlerine ve dolayısıyla kadın bakış açısına kapılarını kapatmaktadır.

Bu tespitlerin ardından feminist iktisatçılar, iktisadın bu eril yapısından kurtarılarak nasıl geliştirilebileceği sorusunun yanıtını aramaya koyduklarında, aslında yanıtın tespitlerinin içerimlerinde yattığının farkına vardıklarını; bu bağlamda da çözümün, modernist bilim anlayışının tanımladığı sınırlara hapsolunan iktisadın, öncelikle bu sınırlarından kurtarılmasıyla mümkün olabileceğini keşfettiklerini ifade ediyorlar. Bu nedenle de feminist iktisadın yukarıdaki soruya yanıtı, daha önceki yöntemlerin reddedilerek yerine yenilerinin konulması biçiminde değil, yöntem(bilim)sel sınırların kaldırılması şeklinde oluyor.

Feminist iktisatçılar, modernizmin bilim anlayışını tanımlayan ve erili egemen kılan ikiciliklerin (anaakım) iktisadın sadece yöntemini değil, tanım ve kapsamının (konusunun) yanısıra, modelleştirmede dayandığı birey davranışlarına ilişkin varsayımlarını da sınırlandırarak, kadını ve toplumsal cinsiyetçi bir rol dağılımı sonucunda kadına yüklenen üretim faaliyetlerini de iktisadın kapsamı dışına ittiğini, yapısızlaştırma tekniğinin de yardımıyla, sergiliyor ve örnekliyorlar. Ve çözümün yine öncelikle modernist sorunsalın tanımlandığı bilim anlayışının sınırlarının kırılması biçiminde tezahür ettiğine dikkat çekiyorlar.

Yukarıda özetlenen içerimleri temelinde, modernist bilim anlayışının temellendiği hiyerarşik ikiciliklerin oluşumundaki eril normların etkisiyle getirilen sınırlamaların uzanımlarını iktisat özelinde irdeleyen, eleştiren ve bu sınırların kalkmasını -sadece kadın deneyimlerine ve bakış açısına geçit vermeme- si nedeniyle ve bu boyutta değil, tüm boyutlarıyla, 'diğer' ve 'önemsiz' addedilen tüm anlayışlara geçit verilmesinin sağlanması amacıyla- savunan çalışmalar, feminist iktisat yazını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda da feminist iktisat yazını, iktisat disiplininin tüm ayrımcı unsurlarıyla, özellikle de toplumsal cinsiyetçi içeriği, yapısı ve kurumları temelinde yeniden gözden geçirilip, sorgulanması sürecindeki çalışmaları içermektedir. Bu sorgulama sürecinin sonundaki önerileriyle feminist iktisat, sadece iktisatta kadın bakış açısını içerecek bir yaklaşımı değil; tüm ayrımcı-dıştalyacı anlayışlardan uzak -modernist felsefenin

'bilim' anlayışının iktisattaki uzanımlarının imlediği tüm sınır ve marjları aşan- yeni iktisadi yöntem, kuram ve politikaların geliştirilmesinin ve buna yardımcı olacak bir iktisat eğitiminin de önünü açarak, iktisadın ufkunu -feminist iktisadı ön yargılarla 'kadınlara özel iktisat' şeklinde algılayan bakışların aksine- genişletecek bir iktisat anlayışını hedeflemektedir. Zaten egemen iktisat yaklaşım(lar)ındaki eril bilim anlayışının temellendirdiği sınırlara ve marjlara -bu sınırlamalara uyanlar ve dışında kalanlar- şeklindeki (hiyerarşik) ayrımlara başkaldırısıyla çok sesliliği savunan feminist iktisadın önerisinin eskisinin (erilin) yerine bir başka egemenlik alanını ya da sınırlandırmaları getirecek bir (dişil) iktisat yaklaşımı olamayacağı açıktır.

İşte feminist iktisat, postmodernist iktisatla bu noktada, Aydınlanma felsefesinin ürünü modernist bilim anlayışınca ve onun iktisattaki uzanımlarınca kurgulanan (iktisadın toplumsal oluşumu-bilimin toplumsal oluşumu) sınırlandırmalara yönelik eleştiri paradigmatlarıyla 'sınırlara başkaldırıda' bulunmaktadır. Bu nedenle de, feminist iktisadın, iktisadın toplumsal cinsiyetini ortaya çıkarabilmek amacıyla sorduğu sorularla, postmodernist bakışa sahip iktisatçıların, iktisada egemen bilim anlayışının sınırlarını ortaya koymayı hedefleyen soruları büyük ölçüde örtüşmektedir. Aslında bu buluşma feminist iktisat-postmodernist iktisat düzleminde ortaya çıkmış değildir. Bu buluşma daha önce feminizm ve postmodernizm düzleminde izlenen Aydınlanma projesinin yöntembilimsel sınırlandırmalarına (pozitivizme) 'farklılıklara saygı', 'farklı ama eşit' şiarlarıyla başkaldırı noktalarındaki buluşmanın bir uzanımdır.

Önce postmodernizm ile feminizmin, sonra da bu bakışlara yaslanan feminist iktisat ile postmodernist iktisadın buluşma noktalarına ilişkin yukarıdaki tespitler, bu kitabın planını ve hatta adını belirlemiştir: "Feminist iktisat, postmodernist bir bakışa mı sahip?" Bu sorunun yanıtlanabilmesi için feminist iktisadın, iktisattaki postmodernist bakışlarla buluşma noktaları bağlamında irdelenmesi; bu irdeleme için de, postmodernist iktisadın da en azından örtüşme noktalarını imleyen literatür temelinde ele alınması, betimlenmesi adeta bir gereklilik ola-

rak algılandığı için, çalışmanın II. Bölüm'ü, "iktisattaki postmodernist esintiler" e ayrılmıştır. Postmodernist iktisat ile feminist iktisadın buluşan eleştiri paradigmalarının, bir diğer ifadeyle feminist iktisadın bakışının postmodernist içerimlerinin (özellikle, iktisadı anaakım iktisadın sınırlayıcı hegemonyasından kurtarmayı hedefledikleri ve hegemonyanın da modernist bilim anlayışının ikicilikleri ile kurulduğu şeklindeki görüşler), söz konusu eleştiri paradigmalarının oluşturulmasında hareket noktalarını teşkil eden modernist bilim anlayışına ilişkin feminist ve postmodernist bakışların değerlendirilmelerine değinilmeden serimlenemeyeceği şeklindeki kaygılar ise, kitabın I. Bölüm'ünün yazılması ile aşılmaya çalışılmıştır.

Türkçe iktisat yazınında pek fazla değinilmeyen yaklaşımlar olarak, feminist iktisat ve postmodernist iktisat literatürünün temel argümanlarıyla tanıtımını içeren bir çalışma, öncelikle kavramlar bazında dile ilişkin sorunları göğüslemek zorundadır. Bu sorunu kısmen de olsa aşabilmek amacıyla, postmodernizm ve feminizme ilişkin türkçe yazında yer alan kavramsallaştırmalardan da esinlenerek, ekte yer alan ingilizce-türkçe kavram dizini oluşturulmuştur.

Feminist iktisadı betimlemeye çalışan bir kitapta, 'eril' anlayışın temellendirdiği söylemi, dili imleyen 'bilim adamı' kavramının yeri olamayacağı açıktır. Burada da sorun, Bulutay'ın kullandığı, ingilizcedeki (scientist) sözcüğünü karşılayan ve cinsiyetçi çağrışımlar içermeyen "bilimci" kavramıyla aşılmıştır (1979).

Diğer bir sorun da, ingilizce farklı anlamlar içeren "economics" ve "economy" kavramlarının, türkçede aynı terimle (iktisat ve/veya ekonomi) ifade edilmesinden kaynaklanan karmaşanın, yöntembilimsel tartışmaların aktarımında daha büyük boyutlara taşınmasıydı. Bu sorun da, Buğra'dan esinlenilerek, iktisat (economics) ve ekonomi (economy) kavramlarına farklı anlamlar yüklenilerek aşılmaya çalışılmıştır. Şöyle ki, disiplinden, disiplindeki yaklaşım, kuram ve politikalardan söz ederken 'iktisat', "bu alandaki insan faaliyetlerini, kurumları ve faaliyetlerle kurumların oluşturduğu bütünü belirlemek" (Buğra, 1989, 20) için de 'ekonomi' kavramı kullanılmıştır.

BÖLÜM I • FARKLI BİLME BİÇİMLERİNE AÇILIM: POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM

I.1. Postmodernizm (ya da Aydınlanmanın Sınırlarının Ortaya Çıkışı)

Postmodern yaklaşım, postmodernizmin, bir tanımdan ziyade modernizmin ürünü olan modernitenin, onun tarihsel programı ve içeriğinin, ya da başka bir deyişle Aydınlanmanın sınırlarının ortaya çıkışı olarak kavranılmasının gerekliliğini belirtmektedir (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992, 46). Bu ise Aydınlanma projesinin iflası anlamına gelmektedir ve bunu görünür kılmak için postmodernizm, yapıbozum yöntemiyle (deconstruction) modernist yapıyı (Aydınlanmanın yürürlüğe koyduğu deneyci, pozitivist-ontolojist yansıtmacı temellere dayanan insan ve bilgi anlayış ve dünya görüşlerini) bozar.

Bu bağlamda postmodern durum ve postmodernist yaklaşımın eleştiri paradigmalarına geçmeden önce neyi yapısızlaştırdığının, bir başka ifadeyle modernizm/Aydınlanma temelli bilgi, bilim*, insan anlayışlarının, temel argümanları temelinde kısaca irdelenmesi yararlı olacaktır.

* Burada 'bilim'den kastedilen 'modern bilim' anlayışıdır. Zira Aydınlanma projesinde 'bilim' ile 'bilim olmayan'ı birbirinden ayıran kesin ölçütlerin varlığı kabul edilmektedir. Modernizmin bilim anlayışı üç temel özelliğe dayanmaktadır: evrensellik, nesnellik, rasyonellik.

I.1.1. Modernizm (ya da Aydınlanma Projesi)

Aydınlanma tanrının merkezi olduğu bir düzenden, insanın merkezi olduğu bir düzene geçiştir ve insanın doğayı kontrolü hedef alınmıştır. Bu temelde, Aydınlanma projesi, aklın ve mantığın egemen olduğu bir dünya yaratmayı amaçlamıştır. Akıl ve mantık yoluyla gerçeğin bulunabileceğini ve bu gerçeğin insanı özgür kılabileceğini öne sürmüştür. Doğanın 'bilimsel' yöntemlerle kavranılabilen yasaları olduğunu kabul eder. Bu bağlamda 'modern bilimlerin tarihinde ilkin yaşayan organizma ve daha sonra insan, bilginin nesnesi haline getirilmiştir. Bu da yeni tahakküm biçimlerinin (insanın doğaya, fikrin maddeye, zihnin bedene, erkeğin kadına v.b.) seferber edilmesini mümkün kılmıştır. Aydınlanma, bilimi de nesnel ile öznelin kesin sınırlarla birbirinden ayrılması ve nesnelin üstünlüğü temelinde tanımlamıştır. Bilim ayrıca mantığın duyguya egemen olması ve aklın bedeni incelemesidir. Böylece mantık/duygu ile akıl/beden karşıtlıkları ortaya çıkar. Aydınlanmacı bilim anlayışına göre, doğanın, kültürün, olgular üzerindeki etkisinden bağımsız, aşkın yasalar olduğu kabul edilerek doğa/kültür karşıtlığı da yaratılır. Tüm bu çift değişkenli karşıtlıkların egemen terimleri, erkeklerle özdeşleştirilen kavramlar olduğu için modernizmin sunduğu bir diğer karşıtlık da erkek/kadın olarak çıkar (Erdem 1994, 68). Bu ikicilik temelinde tanımlanan egemenlik anlayışının karşımıza kökleri ise, bilim felsefesinde (epistemolojik temelde) Descartes'a, (bilimsel bilgiyi edinmede) yöntembilimsel yaklaşım olarak da pozitivistmeye dayanmaktadır.

I.1.1.1. Descartes'çı Felsefe:

Şöyle ki, Descartes'çı düşünen özne, olgular (fenomenler) dünyasını düşünülen nesne olarak seçer. Bu nesnelere benzerlikler kurulurken, farklılıklar zihinde aşarak benzerliklere indirgenir: Heterojen yapının farklılıkları ikicilik anlayışıyla basit karşıtlıklara indirgenmiştir. Seçilen konuma göre biri merkez seçilirken karşındaki 'öteki' sayılmıştır (Aksoy ve Aksoy, 1992, 58).

1.1.1.2. Pozitivist Felsefe ve Yöntem:

Kökleri 13. yüzyılda Bacon'a kadar uzanan pozitivist felsefenin amacı Aristotelyan metafiziği insan bilgisinden dışlamak ve bilimsel deneyin gücünü arttırmaktı. 17. yüzyılda Galileo'nun, ölçülebilir ve nesnel olarak gözlenebilir olgular ve bunlara ilişkin kantitatif açıklamaları, olgucu bilim anlayışını güçlendirdi. 18. yüzyılda Hume'un bilimsel akıl yürütme yöntemini (scientific reasoning) insan davranışlarına uygulaması ise olgucu felsefede bir dönüm noktası oldu. Böylece, psikoloji, epistemoloji, mantık, kavramsal analiz, ahlak, estetik, felsefe ve siyaset biliminin ampirik bulgularının tek bir ampirik insan doğası bilimi olarak bütünlenmesinin önü açıldı. 18. yüzyılda aklın egemenliğini ve böylece araştırmanın bir yöntemi olarak da akli kabul eden Aydınlanma, olgucu (pozitivist) düşüncenin gelişimini güçlendirdi. Aydınlanma sonrası Comte'un olguların toplanması (collection of facts) ve betimleyici yasalar (descriptive laws) yoluyla elde edilecek 'bilimsel bilgi'nin üstünlüğünün ilanı ve bunun (tamamen mantığın eseri olan matematik dışındaki) tüm disiplinlerde, özneliği (subjectivity) aşacak bir yöntem olarak ilanı ile, pozitivist görüş tıp, biyoloji, sosyoloji ve iktisat da dahil olmak üzere pek çok alanda insan bilgisinin elde edilmesi için tek egemen yöntem oldu. Mach'ın sadece ampirik verilerle doğrulanan kuramların bilimsel olarak kabul edilebileceği, Popper'ın bilimi "yanlışlanabilir, açık, kesin savlar ileri sürebilme" şeklindeki tanımı ile 20. yüzyıla da damgasını vurdu ve Aydınlanmanın inşa ettiği modern bilim, tahtına oturdu (Serdaroğlu, 1995, 56).

Bu aşamada, mantıksal olgucu görüşün (logical positivism) temel argümanlarının sunumu, bir bakıma Aydınlanma ve onun ürünü modern bilim anlayışının sınırlarının ortaya konuluşu anlamına geleceği için, postmodernizmin*, eleştiri paradigmalarının kavranışını da kolaylaştıracaktır.

Mantıksal pozitivist yaklaşımın bilim ve 'meşru' bilgiye ilişkin temel görüşleri aşağıdaki biçimde tanımlanmaktadır (Beed, 1992, 462-463; Demir, 1995, 228):

* Feminist yöntem ve feminist iktisat anlayışları da eleştiri paradigmaları temelinde pozitivistimin bu argümanlarını hedef almaktadır.

- Bilimin amacı 'gerçek' dünyada olup bitenleri keşfetmektir. Dünyaya ilişkin bu hakikatler de kişilerin öznel düşüncelerinden bağımsızdır.
- Bilim ile bilim olmayan, bilimsel kuramlar ile diğer inanç türleri arasında kesin bir ayırım söz konusudur. Bilim felsefecilerinin görevi bu ayırıcı ölçütleri bulmaktır ve meşru bilgiyi tanımlamaktır.
- Bilimsel ilerleme birikimseldir.
- Bilimsel bilgi tek meşru bilgidir.
 - Bilimsel bilginin değişmeyen bir rasyonalitesi vardır.
 - Metafizik iddialar, normatif ifadeler, değer yargıları ve kanaatler meşru bilgi değildir.
 - (Matematik ve mantık hariç tutulmak kaydıyla) insanın duyuumsal deneyimleri (human sense experience), ampirik veriler meşru bilgi için yegane kaynaktır.
 - Meşru bilgiye ancak, mantık ve matematiği kullanarak, doğa bilimlerinin ve özellikle fiziğin yöntemleri ile ulaşılabilir.
 - Gözlem ifadeleri ile kuramsal önermeler arasında kesin bir ayırım vardır. Gözlem ve deney, hipotez ve kuramların ispatlanmasında temel oluşturur (bilimsel genellemeler, kurallar ve kuramlar -mantık ve matematik hariç- sadece ampirik verilerden, tümevarım yöntemi ile türetilir).
 - Genelleme, kural ve kuramlar matematiksel bir mantıkla ifade edilebilir olmalıdır.
 - Ampirik verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesinde, kuram oluşturulmasında normatif bakış açlarına, değer yargılarına, kanaatlere, inançlara, kişisel bakış açlarına yer verilmemelidir.
 - Meşru bilimsel bilgiye ulaşma yöntemleri tüm deney alanlarında aynıdır.

Bu tanımlamaları ile pozitivistlerin ya da daha genel bir ifadeyle modernizmin amacı (evrensellik, nesnellik ve rasyonellik temelinde), tümleyici bir bilime, herşeyin bilimine varmaktır ve böylece, bilimin yanılmaz ilerleyişi, insan ve dünyasını olgusal ve yetkin bilgiye ulaştırabilecektir.

Ama, özellikle 20. yüzyıl başlarında fizik ve matematik alanındaki gelişmeler* ve bunların uzanımları pozitivistin uzlaştığı epistemolojinin temel dayanaklarını teker teker yıktı. Öncelikle hiçbir global sistemin tasarlanamaz olduğu öğrenildi. Gerçekçilik artık imgesel yüklemelerle temsil edilmeye başlandı ve gerçekçiliğin değişmesi söylemlerin değişmesini getirdi. Bu bir yandan anti-pozitivist (olguculuk karşıtı) görüşleri cesaretlendirirken; bir bakıma da bu anti-pozitivist arayışlar sürecindeki deneyimlerle postmodern çağa geçişi (Paz, 1989, 95).

Bu bağlamda postmodern çağa geçiş sürecini bilim felsefesinde anti-pozitivistin etkisi temelinde ve anti-pozitivistliği de aşan yapıbozumculuk-postmodernizm ilişkisi bağlamında irdelemek yol gösterici olacaktır.

I.1.2. Anti-pozitivist Felsefede Köşe Taşları (ya da Postmoderne Geçiş)**

İnsan bilgisine (human knowledge) ilişkin anti-pozitivist görüşlerin izlerine olguculuktan daha eski bir geçmişte de rastlanmakla birlikte bu çalışmanın odak noktası feminist iktisat olduğu için; modernizmin (ve daha da önemlisi modernist bilim anlayışınca yaygın bir biçimde benimsenen yöntem olarak -mantıksal- pozitivistin) açmazlarına, sınırlarına yönelik eleştiri paradigmatları ve bu bağlamda feminist bilgi -yöntem- kuram-

* Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, görecelik kuramı, Eukleides'çi olmayan geometrinin bulunması, kuantum fiziğindeki gelişmeler, dördüncü boyut, moleküler biyolojideki gelişmeler.

** Burada amaç, bilim felsefesi ya da epistemolojik yöntembilimsel literatürün irdelenmesi ya da tarihsel süreç bağlamında aktarımı olmadığı için; özellikle postmodernist yaklaşımın argümanlarının, kadın bakış açısını da içerecek bir iktisat anlayışının oluşturulmasındaki rolü temelinde irdelenmesine yardımcı olacak biçimde anti-pozitivist yaklaşımların argümanları ele alınmaktadır.